

Nybyggare - Kronobonde - Skattebonde

Gustav Vasa hävdade genom dekret, att all obygd, som ej hörde under böndernas skattehemman, tillhörde kronan.

Hans son Karl XI gynnade nybyggarverksamheten genom att utfärda torparbrev. I mitten på 1600-talet började ödehemmanen att åter brukas. Därvid lockade kronan med ett visst antal frihetsår.

Till den stora nybyggarverksamheten från mitten av 1700-talet bidrog även de stora födelseöverskotten 1721-1735 och 1751-1755.

Insyning

Den som ämnade anlägga ett nybygge hade i förväg valt ut någon lämplig plats, som låg tillräckligt långt bort, så att han ej kom att inkräkta på bondebygdens område. Sedan nybyggaren med hjälp av skrivkunnig person ingivit en skrivelse till landshövdingen med begäran att få ta upp ett nybygge på viss plats, uppdrog denne till kronolänsmannen att jämte ett par nämndemän insyna det begärda nybygget. Efter synen gjorde länsmanen upp ett syneinstrument över området, i vilket han beskrev platsen, jordmån, ängar, skog och myrar, möjlighet till jakt och fiske samt avstånd till närmaste kyrka, marknadsplats och stad. Detta föredrog han inför häradsrätten. Protesterade ingen, tillstyrkte rätten ansökan, som sedan gick till landshövdingen för beslut.

Biföll landshövdingen ärendet, så tillförsäkrades nybyggaren nyttjanderätt till betydande områden, varjämte han fick de tidigare nämnda frihetsåren, dvs. frihet från skatt och ingen skyldighet att bli båtsman. Dessa frihetsår var från början 6-8-12-15 år men kunde senare utsträckas till 40 à 50 år i enstaka fall.

Vanligen gifte sig nybyggaren omedelbart, och de nygifta satte första sommaren upp en liten stuga, vilken även fick härbärgera den enda kon man eventuellt medfört. Hö till kon skördades från myrar och slätterängar och drogs hem under vintern. Snarast möjligt odla-

Wi President och Ledamöter uti Kongl. Maj:ts
och Rikets Ranniar-Collegium, göra weterligt: att
aldenstund *Maan Jon Jonsson*

[Handwritten flourish]

i stadgad ordning blifwit hos Kongl. Collegium anmäld, till
erhållande af skatteköp å *En och En halft Länad, och
En beständels Mantel af Kronobergsmanet Studsvik,
Kont. N:o 1, och En Länad, och En ständels mantel i
Förna länad, Ågermantands Kron. Skattens och ständ
Norrlands län, med hantw kon. Skattens och Kronen
skatt.*

[Handwritten flourish]

i hwilket afseende *Skatteköps skandew, enligt Original-
Quittens af den 3 Decemb 1846 uti Länets Par-
ter*

[Handwritten flourish]

lesvererat *Två Riksdaler Två Skillingar*
*Rannstaden Banko, deraf H. K. Skattens besw
Skatteköps skandew och 1, 2, 4 och 1/2 uti länad i skattens
temperaturen till och i hemmansskattens och i skattens
lygi och hantw skattens skandew skattens och skattens
trall*

Första sidan av skat-
teköpsprotokoll för
åbon Jon Jonsson i
Studsviken å krono-
hemmanet Studs-
viken nr 1.

*Lösen --- 3 ---
A. Löf --- 5 ---
Lig --- 12 ---
O. P. --- 70 ---*

des små tegar intill huset, på vilka man sådde korn och från början av 1800-talet även potatis. Ofta brändes ett svedjeland i närheten av gården, där man sådde råg i askan. Det första året var kanske det svåraste för nybyggarfamiljen, som i stor utsträckning fick lita till den mat jakt och fiske kunde ge.

Före 1750 anlades nybyggarna vanligen i närheten av fiskevatten men därefter alltmer på höjderna för att slippa frosten. Nybyn är ett exempel härpå.

Kronohemman.

När frihetsåren var tillända, skulle nybygget skatteläggas. Vanligen skattelades det till 6 selands skatt, varvid en årlig ränta (skatt) skulle betalas. *Krononybyggaren* hade därmed blivit *kronobonde*.

Kronan hade fortfarande äganderätten, och bonden fick betala en avgift för att jorden skulle stanna i släkten. Åborätten gick nämligen i arv från far till son. Gjorde ingen anspråk på börsrätten, när fadern avled, så hembjöds hemmanet till kronan, som överlät det till annan person.

Skattehemman.

Kronobonden ville gärna uppnå samma anseende som skattebönderna i bondebyn. Detta skedde genom en s. k. *skattelösen* enligt 1723 års kungl. förordning. Denna utgjorde vanligen sex års ränta (skatt). Han blev därmed fullvärdig ägare av hemmanet men fick betala årlig hemmansskatt. Fortfarande hade kronan förköpsrätt, så bonden kunde ej sälja till andra än de närmaste anhöriga, det gick ej att sälja till »utom rätta börd».

Detta var den vanliga gången från nybygge till skattehemman.

Avvittring och andra skiften

Under århundraden hade bonden icke endast nyttjat sin egen byaskog utan även kronoallmanningen, där gränserna mellan dem var oklara. När det växte upp flera nybyggen – flera skattehemman – på kronoallmanningen, blev det nödvändigt att dra upp gränserna mellan byns och kronans marker. Detta skifte kallas för *avvittring*. I Björna socken började den 1758. Det följdes av *storskiftet* i slutet av 1700- och i början av 1800-talen. Därpå följde *laga skifte* under 1800-talet och i enstaka fall in i vårt århundrade.